

Szócsné Gazda Enikő

IPARTANÍTÓK TEREPEIN – KÖRKÉP AZ ERDÉLYI MAGYAR FAZEKASSÁG 19. SZÁZAD VÉGI ÉS 20. SZÁZAD ELEJI METAMORFÓZISÁRÓL¹

Gazdaságtörténeti háttér

1873-ban Magyarországon megalakult a Goldenberg-alap, amelynek célja a háziipar fellendítése volt. Az alap működtetői kiemelt feladatnak tekintették a háziipar-fejlesztés külföldi módszereinek tanulmányozását és a földműves államnak háziipari, majd hosszabb távon ipari állammá való fejlesztését.² Az alap támogatásával megvalósított „háziipari forradalom” célja a gazdaságilag lemaradt vidékek pénzügyi támogatása volt. Bár napjainkig vitatott, hogy volt-e ennek az akciónak iparpolitikai szempontból értelme, mindenképpen egy egész Európát átfogó művészeti áramlattal párhuzamosan zajlott mindez az akció: az Arts and Crafts mozgalom kibontakozásával. Bár a távlati célok szétváltak, a kezdeti periódusban – az 1880-as években – a két mozgalom hasonló gondolatiságból táplálkozott: a kézművesség fejlesztése mindkettőnek célja volt.

A kézművesség egyik kiemelt jelentőségű területe a kerámiaművészet volt. A kor szóhasználata szerint az iparpolitikusok a fazekasságot a téglá- és cserépvetéssel együtt az *agyagipar* kategóriájába sorolták be, de az iparkamarák jelentéseinek a fogalmazói – kissé bizonytalanul – a falusi fazekasok által készített használati kerámiát időnként a *háziipar* címszó alatt tárgyalták. A bizonytalanul jogos volt, mivel a fazekasság ipari keretei a 19. századi Erdélyben nagyon vitathatóak voltak.

A 19. század folyamán Erdélynek csupán néhány településén működött – még az ipari termelés előszobájának tekintett – kerámiamanufaktúrája, és a gyáraknak tekintett létesítmények is inkább sorozatgyártással kísérletező manufaktúrák voltak. Erdély első kerámiagyára a 19. század első felében alakult kolozsvári kőedénygyár lehetett, melyet a morvaországi Topler Simon alapított, de a kis gyár a század-

végén már nem működött. Az 1820-as években alapított szebeni, valamint a történelmi Erdélyen kívül eső, mai országhatáron belül lévő lippai, mezőtelegdi kőedénygyár szintén rövid életű lehetett.³ A gyárak közül a leghíresebb a Naláczy József anyagi támogatásával, D'André György szakmai irányításával működő batizi kőedénygyár, amely Erdély legjelentősebb, széles távolságban ható, nagy termelékenységű kerámiamanufaktúrája volt, ám 1870 körül már ez a gyár is bezárt.⁴ Brassóban Piwerotti által alapított kőedénygyár volt, ez később Simon, majd Thies igazgatása alatt próbált erőre kapni, de a 19. század végére megszüntette a működését. Görgényszentimrén a Bornemisza család által alapított „kőedénygyár” kapacitása is elég szerény volt,⁵ s bár 1896-ban a tulajdonos Trepera Péter még kétségbeesetten próbálkozott a gyár termelésének a növelésével,⁶ 1911-ben már ez sem működött.⁷ Az 1880-as években Parajdon indult még el egy kis kőedénygyár, de mivel a jobb minőségű agyagot messzi vidékről hozatták, négy esztendei gyártótevékenység után a magas előállítási ár miatt bezárt.⁸ Kis manufaktúra működött az 1890-es években Besztercén is, amely Bistritz bélyegzővel ellátott edényeket állított elő.⁹ Rövid életű volt a sepsiszentgyörgyi,¹⁰ valamint a kászoni „gyár” működése is, ezeket inkább a gyártási technika fejlettebb volta miatt tekintette „gyárnak” a környék, de igazából csak néhány iparos tevékenykedett bennük. A kerámiagyártás „ipari” kereteit ezzel nagyjából át is tekintettük. Az „agyagipar” ugyan tartalmazott még néhány kályhacsempegyárat és több téglá- és cserépgyárat, de mindenképpen az ipar egyik igen kis szegmensét képezték ezek a létesítmények.

1872-ig Erdély területén számos fazekas cég működött, de a céhrendszer megszűnésének az esztendőjére e központokban már egyre gyorsabb volt

¹ A tanulmány megírásához szükséges adatgyűjtés egy része a 2012–2015 közötti Bolyai János Kutatási Ösztöndíjas periódusomhoz kötődik, melyet ezúttal is köszönök.

² Jagócsy Péterffy József értesítése a háziiparról. *Nemere*, IX/29, 1879. ápr. 13., 119.

³ KATONA Imre 1978, 136–137, 140, 161 valamint 186.

⁴ BUNTA Magda – GYULAI Pál 1971; KATONA Imre 1978,

114.

⁵ Magyar agyagipar, in: PNL XII 1896, 5.

⁶ MVKIKJ 1893, 179.

⁷ Agyagipar, in: RNL I 1911, 186.

⁸ SZENTERZSÉBETI SZAKÁTS Péter 1901, 53.

⁹ TELCEAN, Ecaterina 1994, 104.

¹⁰ SZÓCSNÉ GAZDA Enikő 2019, 54–56.

a létszámapadás, egyre kevesebb inast, segédet alkalmaztak. A statisztikák nem nagyon tudták azt sem, milyen kategóriába sorolhatók a volt céhtagok. Néha „kisipar” címszó alatt tárgyalták, vagy egyszerűen őket is besorolták az „agyagipar” rovat alá. A céhek privilégiumainak 1872-es felszámolásával megszűnt a „kisipar” különválasztásának a létjogosultsága is.

Az 1892-es Jekelfalussy József-féle agyagipari felmérés 175 erdélyi, partiumi és bánásági településen összesen 1048 fazekast jelzett, de igazából csupán 16 helységben haladta meg a fazekasok száma a 20 főt.¹¹ Ez a jelenség rámutatott a mesterség gyors sorvadására.

Az 1885-ös országos kiállítás alkalmával fogalmazták meg az újságok, mivel is magyarázható az, hogy a fazekasság elvesztette a vásárlóközönségét: „a mi fazekasaink itt a környéken, ha csinos jószágokat is állítanak elé, tele az folttal s valami olyan hiányossággal, amit hogy ne lássunk, mindig a szent hazafissággal takarjuk be a szemünket.”¹² Az iparpártolói lelkesedés mellett is egyértelművé vált, hogy a zománccal bevont fémedények praktikusabbak a főzésre, mint az agyagfazekak. A korondi mázatlan főzőfazekak visszaszorulását például már a századforduló újságírói is azzal magyarázták, hogy „nehezen vagy éppen nem tisztítható, és így a kissé kényesebb igényeket már nem elégíti ki.”¹³

Az agyagipar technikai fejlesztése népegészségügyi kérdés is lett. 1880. február 9-én a Brassó megyei főorvos a közigazgatási bizottság előtt így számolt be a barcaújfalusi fazekasok helyzetéről: „A község minden valamirevaló gazdája a fazekas mesterséget is űzi, s azt a hibát követték el, hogy az agyagot és edényeket szobáikban szárították és égettek, s így tesznek még ma is. Ennek következménye, hogy a gyermekek sápadtak, egészségtelenek, az ifjúság életkedv nélküli vézna népség, a férfikor időnap előtt elvénül, kedvetlen, életunt. A halandóság szembeszökő.”¹⁴

Ez az orvosi kórkép is arra figyelmeztetett, hogy a szegénységben élő fazekasok saját erőből nem tudnak kilépni az ördögi körből, jobb égetőkemencékre, kevésbé mérgező mázakra és olyan nyugodt alkotói közegre van szükségük, melyet nem zavar meg öröké a létbizonytalanság.

Az ipartanítók tevékenysége és ennek minisztériumi háttere

A századforduló fazekas iparoktatásáról és az ipartanítók tevékenységéről jórészt csupán szűkös sajtóhírekkel rendelkezünk. Bár tudatában vagyunk annak, hogy ezek az információk nem bőségesek, de mivel eddig a kerámiakutatás egyáltalán nem tekintette át, hogy kik voltak hatással az erdélyi agyagipar átalakulására, a kutatások elmélyítéséig ezekre a szűk információkra hagyatkozom.

Az iparkamarai jelentések, melyek a létszámapadásról adtak évről évre jelt, első lépésben a hatalmi elitnek csupán a kíváncsiságát ébresztették fel. A magyar kereskedelmi minisztériumot az 1880-as években kezdte kiemelten foglalkoztatni az, hogy milyen lehet az erdélyi agyagipar. Az érdeklődés nyilvánvalóan a népművészet fokozatos felértékelődésével is magyarázható.

Az egyik első ipartanító, akit Erdély területére kiküldtek, **Vidéky János** (1827–1901) volt. Vidéky 1872-ben fejtette ki először a nézeteit a rajztanítási reformról, meggyőződése volt az, hogy „a hazai ipar fejlesztésére az ízlést korán kell nevelni, s megadni a lehetőséget, hogy ezt az ízlést minél többen elsajátíthassák”. 1879-től az Iparrajziskola vezetőjeként küzdhetett a célja megvalósításáért. A Vidéky-módszer, mely a rajzminták szerkesztésére és az ezekkel való oktatásra alapozott, az 1870-es évek végén Franciaországban is elterjedt, dicsőséget és hírnevet hozva Vidéky Jánosnak. 1880-ban a reformpedagógus egy edényfestészeti iskolát is alapított,¹⁵ amely az iparrajziskolán belül heti 8 órában oktatta a porcelán-, üveg-, majolika- és zománccfestésre az iparosokat Müller Pálnak, a Fischer-féle majolikagyár főfestészének szakmai irányítása alatt.¹⁶ Az edényfestészet fejlesztésétől Vidéky a magyar iparosok versenyképességét remélte a külföld iparával szemben. Valószínű, e célok egybeváltak a minisztérium elképzeléseivel is.

A Kolozsvári Kereskedelmi és Iparkamara 1884-ben őt kérte fel a „végenyészetnek indult” erdélyi agyagipari központok meglátogatására. Vidéky ehhez a felkéréshez megszerezte a kereskedelmi miniszter anyagi és szellemi támogatását, és „kormánybiztosi minőségben” indult el erdélyi

¹¹ JEKELFALUSSY József 1892, 574–578. Ezek voltak a legálább 20 mesterrel rendelkező települések: Alsójárá 22, Csíkdánfalva 20, Dés 28, Kolozsvár 24, Kristyor 24, Lehecseny 48, Lippa 57, Margitta 25, Marosvásárhely 20, Nagybánya 25, Nagyvárad 26, Székelyudvarhely 27, Torda 21, Vaskóh 44, Vizakna 21, valamint Zilah 42 fazekassal. A szám bizonyára nem teljes, mert csupán az iparendélyvel rendelkezőket írták össze, nem szerepel a felmérésben egyáltalán pl. Korond, ahol a fazekasokat vagy egyáltalán nem vették számba, vagy egyiküknek sem volt iparendélye.

¹² Mit vásárolnak a székelyházbán? *Székely Nemzet*, III/81, 1885. máj. 28.

¹³ ÓRLEY János 1902, 183.

¹⁴ Kihaló magyar község, *Politikai Újdonságok*, XXVII/7, 1880. febr. 18., 80.

¹⁵ Vidéky János, *Vasárnapi Újság*, XXXVIII/28, 1891. júl. 12., 457.

¹⁶ Az iparrajziskolai igazgató jelentése az iparfestészethez keramikai gyakorló tanító alkalmazása iránt, BFL, *A Fővárosi Községi Iparrajziskola Ügyviteli Iratai, 1877–1889*, VIII.106.a1 jelzet, 1686/1881-es iktatószám.

körútjára.¹⁷ Nem tanítani jött az erdélyi fazekas helységekre, hanem felmérni, hogy milyen is az agyagipar Erdélyben, feladata az volt, hogy beszámoljon a látottakról, és javaslatokat fogalmazzon meg a fejlesztési lehetőségeket illetően.

Újságok szűkös beszámolóiból tudjuk, hogy Vidék erdélyi útjai során – Teleki Sándor vendégeként – legelőször Nagybánya környékének fazekasságát vizsgálta meg, ahonnan Szakmáry bányakapitányának köszönhetően 108 edényből álló kollekciót vitt magával Budapestre. Medgyesfalván Lázár Jenő gróf híres kerámiagyűjteményében fordult meg, ez ekkor Erdély legjelentősebb gyűjteményeinek egyike volt. A gróf az ipartanítót 200 darab, erdélyi kerámiákról készült rajzzal ajándékozta meg.¹⁸ Vidék az útjai során meglátogatta a dési, szamosújvári és alsójárai fazekasokat is, megfordult Tordán, Marosvásárhelyen, Torockón is.¹⁹ Kolozsváron betért a Fischer Vilmos, Spaller Károly és Simcsik fazekasok műhelyeibe, és Binder Lajos iparfelügyelő társaságában Székelyudvarhely fazekasaihoz is eljutott.²⁰ Az útja alatt tapasztaltak és a fazekasokkal való konkrét kapcsolatai nyomán arra a következtetésre jutott, hogy Erdélyben „a nép nem tud okszerűen bánni az agyaggal”.²¹ Sajnos a Vidék által összegyűjtött rajzoknak, kerámiagyűjteménynek egyelőre nem sikerült a nyomára akadni, és a minisztériumnak küldött jelentését is csak közvetett forrásokból ismerjük.²²

Vidék azt ajánlotta a minisztériumnak, hogy „a cél az, hogy agyagipar-tanműhelyek állíttassanak fel, kívülről hozott tanítómesterek vezetése alatt, de a hazai motívumok művelése mellett.”²³ Külön agyagipari iskolát hozott volna létre Nagybányán, mivel az a környék még Vidék útja során is nívósan dolgozó, nagyszámú mesterrel rendelkezett, de agyagipari oktatáson nem pusztán az ifjúság nevelését, hanem idősebb, helyhez kötöttebb mesterek oktatását is érintette. Az utóbbi réteghez ipartanítókat küldött volna ki, akik a nagyobb fazekas települések fazekas műhelyeiben személyesen jelentek volna meg, technikai/esztétikai oktatásban részesítve az ott élőket.²⁴

Vidék korábban Magyarország területén csupán három agyagipari szakiskola működött: az 1883 decemberében megnyílt ungvári, az 1879-től működő újbányai és a modori tanműhely.²⁵ A történelmi Er-

dély területének tehát nem volt ilyen jellegű szakiskolája. Nagybánya mellett Kolozsváron és Székelyföldön ajánlotta, hogy agyagipari szakiskolát kellene létrehozni.²⁶

A magyar iparoktatás országos szervezetének kialakítása és utóbbi programjának az összegzése Szte Rényi József munkája volt. Az Országos Iparoktatási Tanács 1893. április 9-i jegyzőkönyve részletesen foglalkozott a szakiskolai rendszer megszervezésével, általános célként a mintaműhelyek felállítását, az ipari rajzoktatást, az ösztöndíjrendszer kiépítését tekintette. Az agyagiparról szólva, a Tanács ajánlása szemmel láthatóan a Vidék János jelentéséből inspirálódott. Idézzük szó szerint ezt az ajánlást: „Az agyagipar terén a budapesti állami felső ipariskola vegyeseti osztályával kapcsolatosan szaktanfolyamokat kellene rendezni olyan egyének részére, akik művezetőknek kívánják magukat kiképeztetni, vagy akik állami segély mellett itt kiképezve, hivatva volnának speciális jellegű agyagipari szaktanfolyamokat vezetni. Evégből összegyűjtendő az országban található agyagfajok, amelyek itt kipróbálандók, megállapítva egyúttal, hogy azok mely célokra legalkalmasabbak. A különböző vidékekről tehetségesebb agyagiparosokat állami segéllyel kellene idehozni, és őket abban a speciális irányban kiképezni, amely az illető vidéken meghonosítandó új termelési ágak megfelelő ügy, hogy az illető e tanfolyam bevégeztével hazamenve, az ott berendezendő műhelyben tartoznék a vidék agyagiparosait az új termelési irányba terelni és oktatni.”²⁷

A századforduló agyagipar-fejlesztő kezdeményezése tehát a helyi agyagokkal való kísérletezésre alapozott, és az egyik legjelentősebb tudományos teljesítménye az agyagminták begyűjtése és tűzállósági fokuk felmérése volt. Ezt a munkát Matyasovszky Jakab és Petrik Lajos már az 1880-as években elkezdte,²⁸ majd néhány évtizeddel később Kalecsinszky Sándor is folytatta, kiegészítette.²⁹ Ezzel az akcióval azt próbálták feltérképezni, hogy melyik településen van esély az agyagipar reális fejlesztésére. Az agyagminták égetési próbái rámutattak arra, hogy Erdélynek rengeteg agyaglelőhelye van, viszonylag sok I-es és II-es tűzállósági fokú, nagyon jó minőségű agyaggal. Furcsa módon a kitűnő agyagok egy része

¹⁷ Erdély agyag-ipara, *Budapesti Hírlap*, IV/182, 1884. júl. 3.

¹⁸ Erdély agyag-ipara, *Budapesti Hírlap*, IV/256, 1884. szept. 16.

¹⁹ Az erdélyi agyagipar fejlesztése, *Magyar Ipar*, V/16, 1884. aug. 28.

²⁰ Az erdélyrészi agyagipar fejlesztése, *Magyar Polgár*, XVIII/157, 1884. júl. 9.

²¹ Erdély agyagiparáról, *Fővárosi Lapok*, XXI/217, 1884. szept. 16.

²² A Vidék által összegyűjtött anyagot a Budapest Fővárosi Levéltárban, a Magyar Képzőművészeti Egyetem Könyvtár, Levéltár és Művészeti Gyűjteményben, a Képző- és Iparművészeti

Szakgimnázium könyvtárában kerestem. Sajnos egyelőre az említett helyeken nem sikerült megtalálni.

²³ Vidék János, *Magyar Polgár*, XVIII/157, 1884. júl. 9.

²⁴ Erdély agyag-ipara, *Budapesti Hírlap*, IV/256, 1884. szept. 16.

²⁵ Szakiskolák, tanműhelyek, ideiglenes tanfolyamok, *Magyar Ipar*, V/9, 1884. máj. 14., 122.

²⁶ Erdély agyagiparáról, *Fővárosi Lapok*, XXI/217, 1884. szept. 16.

²⁷ VIG Albert 1932, 266, 268.

²⁸ MATYASOVSZKY Jakab – PETRIK Lajos 1885.

²⁹ KALECSINSZKY, Alexander von 1906.

ismeretlen volt a településen élők előtt, más településeken az agyag rossz minősége miatt lehetetlen volt a termékek finomításáról álmodni. Egy szakcikk például, amely az Alsójára és Várfalva határában lévő agyagfajták vizsgálatáról értekezett, csalódottan jegyezte meg: „Végeredményben egy ilyen agyagvizsgálat azt is bizonyítja, hogy a fazekasipar fejlesztésére nem elég a hivatalos jóakarát, hanem elsősorban szükséges, hogy megfelelő nyersanyag álljon rendelkezésünkre. Emellett bizonyít az is, hogy az egyes vidékek fazekasipara oly különböző fokon áll. Rendesen úgy van, hogy ahol jó nyersanyagokkal rendelkeznek, ott sokkal fejlettebb az iparág, mint ott, ahol a nyersanyag silány. Hogy Alsójárán és Várfalván a fazekas háziipar még mindig a legkezdetlegesebb fokon áll, az a rendelkezésünkre álló agyagok rosszaságának tulajdonítható.”³⁰ A felcsiki felmérések eredményei ezzel szemben sokkal bizalomgerjesztőbbek voltak: „Tekintettel arra, hogy kitűnő nyersanyag áll rendelkezésre, ezen ipar föllendíthető volna szakembereknek Csikmadarason és Dánfalván való letelepítése által.”³¹

1892. november 14-én, Lukács Béla kereskedelmi miniszter megbízása folytán Marosvásárhelyen megnyitotta a kapuit egy fa- és fémipari szakiskola, amelyet a téli hónapokban építő-, valamint agyagipari tanfolyammal kapcsolatok össze.³² A székelyföldi iparmúzeummal kapcsolatban létrehozott marosvásárhelyi szakiskolát a kolozsvári ipartanműhelyek mintájára szervezték. Vagyis a tanulók az iskolában csak az iparűzéshez megkívánt elméleti és rajzismerteket szereztek meg, míg a gyakorlati tanulmányokat a jobb iparos műhelyekben, mint rendes tanoncok sajátították el.³³ Az iskola első agyagipari szakoktatójává már 1892-ben **Geibinger Jánost** nevezték ki. Geibinger korabeli munkásságáról azt tudjuk, hogy mind Barossról, mind Kossuthról szobrot mintázott,³⁴ tehát inkább a szobrászathoz, modellezéshez érthetett. Bár ipartanítói munkásságáról eddig nem sikerült konkrét feljegyzéseket találni, az elméleti tantárgyakat oktathatta, és esetleg modellezést, díszítő rajzot taníthatott a marosvásárhelyi agyagiparosok között is. A marosvásárhelyi agyagipari osztály szégyenletesen kevés diákot vonzott a környékről, annak ellenére, hogy mind Kolozsvár, mind

Székelyföld sajtóján keresztül állandó toborzó cikkekkel próbálták az érdeklődést felkelteni. 1894-ben a sikertelenséget nem a Geibinger tanári tevékenységének rovására írták, hanem részint annak tulajdonították, hogy a műhely az ideiglenes helyiségben nem volt a célnak megfelelő, részint pedig a fazekasoknak az új intézkedés iránti idegenkedésével magyarázták. A felügyelő bizottság az 1895-ös tanévtől ezen úgy akart segíteni, hogy hat ösztöndíjas diákot vett fel, akiket egész napon át foglalkoztattak.³⁵ Bár Szerényi József presztízskérdésként kezelte a marosvásárhelyi agyagipari szakoktatást is, s az iskola éves évváró vizsgáin és kiállításán nem egyszer vett részt, a kereskedelmi miniszter 1897-es, a magyar ipar helyzetéről szóló jelentésében már a marosvásárhelyi állami fa- és fémipari szakiskolával összekötött agyagipari tanfolyam megszüntetéséről számolt be.³⁶

Nem tudjuk, hogy a Geibinger tevékenységéhez köthető-e az a fél esztendő tanfolyamsorozat, melyre Baross Gábor kereskedelmi miniszter kezdeményezésére, a marosvásárhelyi agyagipari képzés beindulával egy időben, 1892-ben Korondon és Barcaújfaluban került sor.³⁷ E tanfolyam egyes információk szerint kudarcba fulladt, ugyanis a fazekasok semmiképpen sem akarták elsajátítani a szaktanító által tanított mázazási technikákat.³⁸

A Szerényi-féle oktatási program új ipariskolák létrehozását is lehetővé tette. Vidéky János szakszerű javaslatai alapján alakulhatott meg éppen Székelyföldön a székelyudvarhelyi Magyar Királyi Kő- és Agyagipari Szakiskola is, amelynek konkrét feladatai közé tartozott a székelyföldi iparosok összefogása és szakmai nevelése. Az iskola 1894-ben nyílt meg, és annak ellenére, hogy nagyobb szakmai hatása elsősorban a kőfaragás terén érzékelhető (igazgatója és meghatározó egyénisége Hargita Nándor szobrász volt), mindenképpen évtizedeken keresztül toborozta – nem csupán a székelyföldi övezetekből – a fazekasság iránt érdeklődőket is. Már alakulásakor is az volt az elsődleges célja, hogy a csekefalvi, etédi, kőrispataki és magyarhermányi fazekasok számára továbbképzési lehetőséget teremtsen.³⁹

Az iskola több évtizedes tevékenységéről fontos történelmi munka jelent meg,⁴⁰ és rendelkezésünkre állnak az iskola értesítői, melyekből ráláthatunk

³⁰ Alsójára és Várfalva fazekasagyagjairól, *Magyar Üveg- és Agyag-újság*, VI/1, 1906. jan. 4–5.

³¹ SZENTERZSÉBETI SZAKÁTS Péter 1901, 7.

³² A marosvásárhelyi állami fa- és fémipariskola, *Székely Nemzet*, XI/47, 1893. márc. 29.

³³ A marosvásárhelyi ipari szakiskola, *Kolozsvár*, VI/ 267, 1892. nov. 22.

³⁴ Kossuth mellszobrát, *Pesti Hírlap*, XVII/111, 1894. ápr. 21.

³⁵ Ipari szakoktatás a Székelyföldön, *Székely Nemzet*, XII/144,

1894. szept. 28., 143–144.

³⁶ A kereskedelmi miniszter évi jelentése, *Magyar Ipar*, XIX/44, 1898. okt. 30., 872.

³⁷ Új ipari tanműhelyek és tanfolyamok, *Magyar Ipar*, XII/9, 1891. szept. 30., 12.

³⁸ ÖRLEY János 1902, 183.

³⁹ Uo., 183.

⁴⁰ RÓTH Edit é. n.

a tanításra és a szaktanítókra egyaránt. Ennek ellenére sajnálatos, hogy a konkrétan itt készült tárgykból nagyon kevés maradt fenn, így az oktatás irányvonala is nehezen rekonstruálható.

Az iskola egyik első szaktanítója **Sebők Ignác** volt, aki már az első tanévben azonosította a Székelyudvarhely környékén fellelhető agyagokat.⁴¹

Egyik híres szaktanítója, **Maráth József** a Baranya megyei, magócsi agyagipari szakiskola igazgatói tisztségéből érkezett Székelyudvarhelyre, ahol a M. Kir. Kő- és Agyagipari Szakiskolában tovább folytatta kerámia szaktanítói tevékenységét. Maráth Magócson elsősorban kályháként vált elismertté.⁴² Székelyudvarhelyen nem mintázói feladatokat látott el, hanem az agyagkeverékek előállítására, a szárítás és égetés szakszerű lebonyolítására, a mázak előállítására, festésre oktatta a fazekasokat, de ő nyújtott képzést a munkagépek működési elveiről is.⁴³ 1896-ban már az udvarhelyi iskolánál folytatott „gyakorlati irányú jó munkáért” díjazták a millenniumi kiállításon.⁴⁴ Bár csaknem bizonyosra vehető az, hogy tevékenységének a fő vonulata az udvarhelyi iskolához kötődött, tudomásunk van arról, hogy „több helyi és vidéki agyagiparost a nekik megfelelő összetételű máz és engobeok készítésére oktattott.”⁴⁵ Ez a megjegyzés arra utal, hogy vidéken is folytathatott vándortanítói munkát. Marátot a korongozás oktatásában **Kóbor Ferenc** segítette, ő a székelyudvarhelyi fazekas ipartársulat megbecsült mestere volt.

Kóbor és a marosvásárhelyi szakiskolától 1897-ben áthelyezett **Pillich Lajos** szaktanár a mintázás folyamán díszesebb, görög és római edényalakok korongozására tanították a diákjaikat, de formaöntés, agyagkorongozás segítségével nagyobb kerti díszedényeket is készítettek. Tananyaguk állandó része volt a kályhacsempék, sarokcsempék készítése is.⁴⁶

Egy 1893-as reformterveket ismertető cikk úgy vélte, hogy: „Agyagipari szakiskolát kellene még a már fennálló magócsi, ungvári és szervezés alatt álló székelyudvarhelyi szakiskolákon kívül létesíteni Rimaszombaton és Nagyváradon, ahol erre a viszonyok igen kedvezők.”⁴⁷

Szükszavú újsághír utal arra, hogy Nagyváradon ha nem is hosszasan működő szakiskola, de hónapokig tartó szaktanfolyamok megvalósulhattak, néhány esztendővel később: „A kereskedelmi kormány nagy erőmegfeszítéseket tett a kőedénygyártás dolgában. Sajnos hogy az e tekintetben tett kísérletek nemigen váltak be. Így a nagyváradai államilag se-

gélyezett agyagipari tanfolyam ez évben a kísérletezésnél tovább nem jutott, úgyhogy a minisztérium kénytelen volt a tanfolyamot újabb 3200 korona segély mellett egyelőre meghosszabbítani.”⁴⁸

A nagyváradai tanfolyam szaktanítójáról egyelőre nem sikerült adatokat találni, ám elképzelhető, hogy Petrik Lajos lehetett, ugyanis a kőedénygyártás oktatására és meghonosítására neki voltak más helyen is kísérletei. **Petrik Lajos (1851–1932)** neve a fazekasságot tanulmányozók előtt az egyik legismertebb név, hiszen Mattyasovszky Jakabbal együtt ő írta Magyarország agyaglelőhelyeiről a már korábban is említett jelentős, máig alapmunkának számító, sokat idézett összefoglaló könyvet.⁴⁹ Mint a budapesti székhelyű Központi Agyagipari Műhely igazgatója, számos fazekas képzéséhez járult hozzá Budapesten. Emellett terepen is próbálkozott a szaktanítói tevékenységgel. Így például 1900-ban maga a kereskedelemügyi miniszter bízta meg azzal, hogy a révi agyagipart tanulmányozza és tegyen javaslatot arra, hogyan lehetne az elszegényedő fazekasok helyzetén segíteni. Petrik még a kereskedelemügyi miniszternél is jobban látta a rá bízott feladat veszélyeit: „A népiparnak, véleményem szerint, konzervatívnak kell lenni, mert a szóban lévő fazekas-áru csak addig érdekes, míg benne a régi motívumokat feltaláljuk, de amint modernizálni akarjuk vagy pláne szecessziós irányba tereljük, kivetkőztetjük népies eredetiségéből” – írta. Petrik ezért elutasította azt, hogy a település fazekasait a díszítmények finomítására oktassa, beszámolójában kitért erre: „A fazekas ipar válságos helyzetén tehát csakis azzal segíthetünk, ha iparosaink technikai eszközeit javítjuk, és technikai tudásukat fejlesztjük.” Petrik ezt például Rév esetében úgy valósította meg, hogy a kőagyagárak (Steinzeug) készítmények technológiáját próbálta a településen megtanítani. Bár nincs tudomásunk arról, hogy tevékenysége hosszú távon is jelentős fejlődést eredményezett volna Réven, de oktatási tevékenysége mindenképpen érdekes kísérlet volt arra, hogy az Erdélyben korábban ismeretlen kőedénygyártást meghonosítsa.⁵⁰

Mivel Petrik elsősorban vegyész volt, így leginkább a jobban tapadó, magasabb hőfokon olvadó, jobb minőségű ólommázak kikísérletezését köszönheti neki a szaktudomány. Bár ezt a máztípust az agyagipari szakiskolák használták, már az ungvári iskola tanári kara is kitért arra, hogy a fejlettebb mázolvasztási módszereket sajnos a falusi fazekasok nem tudják elsajátítani és alkalmazni, elsősorban

⁴¹ SEBŐK Ignác 1895, 6.

⁴² IPAROKTATÁS 1901, 246.

⁴³ SCHEFFLER Nándor 1897, 27.

⁴⁴ SCHMIDT József 1897, 3, 295.

⁴⁵ HARGITA Nándor 1906, 5.

⁴⁶ SCHEFFLER Nándor 1898, 34.

⁴⁷ Iparoktatási reform, *Iparügyek*, VII/5, 1893. máj. 15., 70.

⁴⁸ Kísérletezés, *Honi Ipar*, III/17, 1902. szept. 1.

⁴⁹ MATYASOVSZKY Jakab – PETRIK Lajos 1885.

⁵⁰ PETRIK Lajos 1903, 8–9.

a rendelkezésükre álló égetőkemencék fejletlensége, primitívsége miatt.⁵¹

A korábban keletkezett ungvári agyagipari szakiskola a történelmi Erdély területén kívül esik, ennek igazgatóját mégis fontos megemlíteni az Erdélyben tevékenykedő agyagipari oktatók között is. **Pap János** egész életében arra törekedett, hogy képezze, szakmai műveltséggel lássa el kora agyagiparosait. 1906-ban az Iparosok Olvasótára sorozatban megjelentette *Az agyagipar technológiája* című könyvét, amely közérthető nyelven magyarázta meg az iparosoknak a legújabb technológiai újításokat.⁵² E jelentős munkája mellett a *Művészi Ipar* folyóirat oldalain a magyar fazekasságról az egyik első áttekintő összefoglalást is ő írta.⁵³

Az ungvári szakiskolának kiemelkedő szerepe volt Észak-Erdély háziipar-története szempontjából, ugyanis ebben az intézményben képezték a Nagybánya környéki, valamint az észak-erdélyi fazekasokat is. Az ipartanító nagy hangsúlyt helyezett arra, hogy a minisztérium által fogantatott fejlesztő eljárásokat gyakorlatba ültesse, a mestereknek megmagyarázza, hogyan lehet az új eszközöket igazán hatékonyan és jól alkalmazni.

1895-ben a minisztérium megbízásából Pap János bejárta Háromszék agyaglelőhelyeit is, és égetési próbákat tett a különböző agyagnemekkel, ajánlásokat tett arra vonatkozóan, hogy melyik agyagot milyen termékekre lehet leginkább felhasználni.⁵⁴ Tanácsaival így gyakorlati irányból próbálta a fazekasokat a mindennapi rutinos kerámiakészítéstől a jobb megélhetést biztosító termelési formák felé irányítani.

Az ungvári intézmény több évtizedes története állandó vergődés volt, és fennmaradása érdekében csaknem az egész országból toborozta a kerámia iránt érdeklődőket,⁵⁵ még a háromszéki fazekasok előtt is nyitva tartotta a kapuit. Ismert tény például, hogy Gyulay Károly bodoki fazekas ebben az intézményben képezte magát.⁵⁶ 1913-ból vannak információink arra vonatkozóan, hogy kéthónapos tanfolyamot hirdetett meg, amelyen a gépi korong használatára, valamint a díszedények készítésére oktatta a szakiskolán kívüli, környékbeli fazekasokat.⁵⁷ A tanfolyam sorsáról nincsenek adataink.

Egy 1910-es, észak-erdélyi akcióját őrizte meg a sajtó, ekkor ugyanis Pap János a misztótfalusi fazekasok megsegítésére felállított két nagy kapacitású, kör alakú égetőkemence felszerelését felügyelte, és felvilágosította a mestereket, hogyan használhatóak ezek igazán jól.⁵⁸

Az említettek mellett a budapesti ipariskolák is állandó hatással voltak az erdélyi fazekasokra. Az 1901-es állapotokat átfogó statisztikai évkönyv írt először arról, hogy Budapest oktató erejének erősítését tartják a legfontosabb jövőbeli célnak: „A fazekas háziiparosok az ország különböző részeiből mind gyakrabban kérvén helyzetük javítását, a segélyakció egységes és tervszerű irányítása mutatkozott szükségesnek. Evégből megindultak az előmunkálatok egy hivatott művészi és műszaki vezetés alá helyezendő budapesti központi agyagipari műhely létesítése iránt, melynek feladata lesz egyrészt a fazekas házi iparosokat jobb minőségű használati edények készítésére oktatni, másrészt az egyes vidékek háziiparának eredeti jellegét megőrizve, a háziiparosokat kelen-dőbb és ízlésesebb formájú edények készítésébe bevezetni, oly módon, hogy az egyes vidékekről felhozott tehetségesebb háziiparosok saját agyagjukból fognak a központi műhelyben szakszerű és művészi vezetés mellett dolgozni, s azután a tanultakba otthoni iparos társaikat be fogják vezetni.”⁵⁹ E műhely szakoktatói közül **Klaczik/Klaczig/Klasszik Mihály**⁶⁰ nevét kell kiemelnünk, aki szintén jelentősen befolyásolta az erdélyi iparosok tevékenységét is. Klaczig a budapesti központi agyagipari szakiskola művezetője volt. Itt alkalmilag több vidéki agyagiparos kiképzésére került sor, e központi műhelyben a vidéki fazekasok feleségei számára is több alkalommal szerveztek festő, díszítő tanfolyamokat.⁶¹ 1906-ban például a désházi fazekasok is részt vettek egy budapesti tanfolyamon, ahol – az előbb idézett terveknek megfelelően – a désházi kékagyag feldolgozására tanították őket.⁶² Zilahról ugyancsak 1906-ban négy fazekas indult el egy három hónapos budapesti tanfolyamra,⁶³ Járáról pedig 1910-ben három fiú vett részt egy hasonló agyagipari képzésen Budapesten.⁶⁴

Bár Klaczig elsődlegesen a központi tanműhelyben végezte az oktatói tevékenységét, vándortanítóként is

⁵¹ Hazai agyag- és üvegyiparunk helyzetéről, *Magyar Üveg- és Agyagújság*, XII/264, 1912. jan. 15.

⁵² PAP János 1906.

⁵³ PAP János 1888.

⁵⁴ Agyagipar Háromszéken, *Székely Nemzet*, XIII/17, 1895. jan. 30.

⁵⁵ KATONA Imre 1978, 237–238.

⁵⁶ SZŐCSNÉ GAZDA Enikő 2016, 156–157.

⁵⁷ Szaktanfolyam agyagiparosok számára, *Magyar Üveg- és Agyagújság*, XIII/277, 1913. nov. 1.

⁵⁸ A helybeli fazekas iparosok, *Felsőbányai Hírlap*, XV/16, 1910. aug. 11.

⁵⁹ KÖZÁLLAPOTOK 1902, 67.

⁶⁰ Az újságcikkek felváltva, mindhárom formában alkalmazzák a nevét.

⁶¹ IPAROKTATÁS 1909, 90.

⁶² NAGY Loránd Zsigmond 2003, 21.

⁶³ SIPOS József 2009, 1026.

⁶⁴ KÓS Károly, Dr. 1979, 311.

feltűnt Erdélyben. 1908-ban például Felsőbányán tartott kéthónapos fazekas tanfolyamot. Klaczig iparművészeti jellegű képzést nyújtott a felsőbányai fazekasoknak, s bár csupán három tanulója volt, tanítványaival később is foglalkozott Budapesten.⁶⁵ 1903-ban, mint huszti agyagipari tanítót, budapesti szakképzésre és megbeszélésre idézték fel.⁶⁶ Mivel 1936-ban budapesti iparművész agyagipari tanítóként hunyt el, huszti tevékenysége is vándortanítói munka lehetett.

A budapesti iparművészeti oktatók közt ki kell még emelnünk a **Gróh István** (1867–1936) nevét. A néprajzi szakirodalomban Gróh Malonyay Dezső egyik munkatársaként vált ismertté, aki rajaival segítette *A magyar nép művészete* köteteinek esztétikus kivitelezését. Gróh maga is gyűjtő volt, és kiemelten érdekelte a „magyaros” stílus. A fazekasművészet a gyengéje volt, saját gyűjtései alapján a gömöri, az ungvári és sárospataki fazekasságról jelentős tanulmányokat is írt.⁶⁷ Ő elsősorban mintalapok szerkesztésével irányította a fazekasokat,⁶⁸ de a Budapesten tanuló fazekasok is hatása alá kerültek. Valószínű, a sárospataki motívumok neki köszönhetően épültek be Erdély agyagművészetébe.

Már az eddigiekből is látható, hogy az agyagipari szakiskolákban, műhelyekben oktató ipartanítók az 1880-as évek második felétől terepre is kimerészkedtek, ahol személyes útmutatásaikkal, tanfolyamaikkal próbálták befolyásolni, alakítani a fazekasok ízlését és termékeit.

Az ipartanítói tevékenység intenzívebbé válása a Hegedűs Sándor kereskedelmi miniszter színrelépéséhez köthető. 1902-vel kezdődően az erdélyi származású miniszter úgyszintén az agyagipar felsőbb, iparpolitikai segítségével próbálta a fazekasok életkörülményeit javítani: „Célom az, hogy az ország minden, agyagiparral nagyobb mértékben foglalkozó vidéke az ottani eredeti minták és, ha alkalmasak, régi technikák felhasználásával, jellegzetes, csak az illető vidék által űzött háziipart nyerjen, hogy így az egész ország minden egyes vidéke egy-egy speciális jellegű agyagiparral bírjon, melyek egymásnak csak a technika tökélyében okoznak versenyt, de egyébként egymást kiegészítsék.”⁶⁹

A századfordulón ezt a tervet már egy szakújság is próbálta segíteni. A *Magyar Üveg- és Agyagipar* című újság nem pusztán a külföldi keresletről, a hiánycikkekéről, a megrendelési szándékokról, mázbeszerzési lehetőségekről, de a technológiai vívmányokról is folyamatosan tudósított. Ebben az újságban a legjelentősebb szaktanítóknak külön rovataik voltak, amelyekben a fazekasok számára oktatói cikkeket publikáltak.

Ugyanakkor kiépült a vándor szaktanítói hálózat is, melynek egyik legfontosabb erdélyi egyénisége (egyek kutatók szerint az egész program fő szervezője) **Farkasházi Fischer Vilmos** (1839–1921) volt.⁷⁰

Fischer híres családból származott. A herendi porcelángyáros Fischer Mór fia volt, aki felesége révén került Kolozsvárra. 1866-ban vagy 1867-ban telepedett le Kolozsváron, megalakítva a kincses város híres porcelánfestő műhelyét.⁷¹ 1885-ben már több kolozsvárit – elsősorban nőket – tanított meg a porcelánfestésre. Ez az akciója még bizonyára csupán a saját műhelye működtetéséhez szükséges munkásréteg kitermelését célozta meg.

1903-ban Fischert már mint agyagipari vándortanítót rendelték fel a minisztériumba, egy négyhetes tanfolyamra, Egressy Dániel rimaszombati, Hevesi András nagyszőlősi és Klaczig Mihály huszti vándortanítókkal együtt. Ennek a tanfolyamnak a kereskedelmi miniszter központosító funkciókat szánt, az előre meghatározott cél szerint „a művezetők megfelelő utasításokat fognak nyerni a műhelyekben követendő irányt illetőleg, hogy a műhelyekben egységes elvek érvényesülhessenek.”⁷² 1902-ben a kereskedelmi minisztérium az ún. rutén akció keretében Huszton ideiglenes tanműhelyt nyitott, majd Máramarosziget környékének agyagipari szakoktatójaként Fischert küldték ki, ahol a minisztérium megbízásából agyagipari tanfolyamokat tartott. Oktatói tevékenysége hatásáról pár szavas beszámoló is olvasható: „javult a forma- és a színérzék, javult az anyag: a máz, az agyag, javult a korongolás, az égetés...”⁷³ Néhány esztendővel később a zilahi fazekasok között tevékenykedett, 1909-ben egy hosszabb tanfolyam végén a zilahi mesterek nevében egy memorandumot adott be egy közös műhely alakításának tárgyában.⁷⁴

⁶⁵ A fazekas tanfolyam, *Felsőbányai Hírlap*, XIII/21, 1908. okt. 7.

⁶⁶ Tanfolyam agyagipari művezetők részére, *Művezetők Lapja*, VI/15, 1903. aug. 10.

⁶⁷ GRÓH István 1899, valamint Uő 1901.

⁶⁸ GRÓH István 1907.

⁶⁹ RÓTH Edit é. n. 6.

⁷⁰ ISTVÁN Erzsébet 1995, 201.

⁷¹ Bár a Fischer-féle porcelánfestő műhelyt az 1870-es évektől említették az újságok, egy 1890-es újságcikk 24 éve működő műhelyként emlékezett meg róla. *Kolozsvár*, IV/184, 1890. aug.

13. Katona Imre úgy tudja, hogy műhelyét 1874-ben nyitotta meg, sajnos adata pontosságát – a jegyzet hiánya miatt – nem tudjuk ellenőrizni. KATONA Imre 1978, 234–235.

⁷² Tanfolyam agyagipari művezetők részére, *Művezetők Lapja*, VI/15, 1903. aug. 10.

⁷³ A máramaros kiállítás, *Budapesti Hírlap*, XXI/236, 1901. aug. 28.

⁷⁴ Végrehajtó bizottság, *Magyar Ipar*, XXX/25, 1909. jún. 20. Valamint: A zilahi fazekasok közös műhelye, *Magyar Ipar*, XXX/26, 1909. jún. 27.

1910-ben ő tartott egy kolozsvári,⁷⁵ valamint egy tordai tanfolyamot is.⁷⁶ Fischert Erdély határain kívül is több tanfolyam tartására kérték fel.⁷⁷

1912-ben egy nagybányai tanfolyamról részletesebb beszámolóval rendelkezünk, amelyből egyértelműen kiolvasható, hogy Fischer egyáltalán nem törekedett a helyi stílusok továbbfejlesztésére. „... az alakok tetszetősek, ízlésesek, szinte finomak, a színezés más, mint amilyeneket eddig a nagybányai agyagmunkákon láttunk. (...) A készítmények száma több ezer. Virágedény, apró váza, görög és római urnaváza, ételes csésze, dísztal, tányér, szilke, kanna, korsó, kehely, hamutartó, egy sereg filigrán, igen apró, szebbnél szebb játékedény, alakban, színben egyaránt változatos, mind e tanfolyam érdekességét bizonyítják.”⁷⁸ Oktatói tevékenységéről sajnos csupán rövid beszámolókból foglalkozott az ipart népszerűsítő sajtó.

Az ipartanítók hatására elinduló változások

A 19. század végi és 20. század eleji agyagipari szakoktatás nem volt a legjobban sikerült oktatási folyamat Erdélyben, ennek ellenére nem szerencsés, ha a néprajzi és háziipar-történeti szaktudomány alig foglalkozik ezzel a korszakkal. A jelenség értelmezése, az aktorok azonosítása annál is fontosabb, mivel ennek a folyamatnak az ismertetése nélkül teljesen értelmezhetetlen a 20. századi fazekasság, valamint e korszak háziipara.

Az agyagipar fejlesztésére tett kísérletekről eddig nagyon kevesen írtak. Kresz Mária elsősorban a magyarországi (mezőtúri és hódmezővásárhelyi) fazekasság elemzése kapcsán tért ki arra, hogy az ipartanítók visszaszorították az egyik legfontosabb fazekas szerzőm, az íróka használatát, helyette az ecsetes festést, valamint a sablonnal való díszítést ajánlva.⁷⁹

A közelmúltban megjelent kerámiaművészeti öszszegzések egy része egyáltalán nem foglalkozott ezzel a réteggel,⁸⁰ más része a gyári edények tarkasága által kiprovokált változtatásnak vagy a beinduló kerámiaipari tőkés vállalkozások által generált kényszerű lépésnek tekinti.⁸¹

A változásokat nem könnyű megragadni, mert ezek kissé lassúbbak voltak, mint ahogyan azt a tanítók remélték. 1912-ben a fazekasoknak szóló szakújság még teljes kudarcként értékelte e tevékenységet: „Tény az, hogy meglévő és elmaradt fazekas iparunknak fejlesztésére irányult eddigi törekvések majdnem mindenütt sikertelenek maradtak, mivel a 6-8 hetes tanfolyamokról hazautazott iparosok mindannyian visszatértek a régi kerékvágásba, és a tanultakat csakhamar elfelejtették.”⁸²

Ez a vélemény látszat volt csupán, mert néha nem maga az ipartanító, hanem egyetlen, sikereket elérő mester személyes példája indította el a változásokat, fáziseltolódással.

a. A mázazás meghonosítása és tökéletesítése

Mivel az ipartanítók tevékenységének a fő célja a termékek piacosabbá tétele volt, így tevékenységüknek egyik fő vonulata a mázazási technikáknak az oktatása, a mázak és angóbok feljavítási módjainak a kikísérletezése volt.

Az egyik legismertebb példája ennek a korondi szaktanítás esete – ez jelzi, hogy a tanítás nem mindig járt sikerrel.

Korondon a 19. század végéig rendkívül durva, homokkal soványított agyagú, mázatlan főzőedény készült. A 19. század végén a mesterség radikális visszaesése miatt Baross Gábor kereskedelmi miniszter ipartanítót küldött a helységbe. Egy húsz évvel későbbi értékelés szerint: „A nép ellenszenvvel fogadta a leküldött állami idegen kerámikust, és elüldözte anélkül, hogy annak tanítását bevette volna.”⁸³

Néhány esztendővel később a korondi postamester fia, Filep Dezső a székelyudvarhelyi Kő- és Agyagipari Szakiskola növendéke lett, ahol megtanulta a mázazási technikákat. Az iparkamara a munkásságát máz- és agyagörülő gépek adományozása által segítette.⁸⁴ Filep néhány esztendei székelyudvarhelyi tevékenység után hazatelepedett. Az agyagipari szakújság 1911-es beszámolója szerint lehet, hogy a jobban kereső mester iránti irigységből, de a korondi fazekasok ellesték Filep technikáját, és 1911-ben már körülbelül tíz fazekas készítette a díszített, mázas kerámiát a faluban.⁸⁵

⁷⁵ A kolozsvári fazekastanfolyam, *Magyar Üveg- és Agyagújság*, XI/11 (225), 1910. jún. 1.

⁷⁶ Agyagipari vándortanító, *Magyar Üveg- és Agyagújság*, XI/3 (217), 1910. febr. 1.

⁷⁷ Tudomásunk van egy gyulai, valamint egy szentesi tanfolyam megtartásáról. Lásd DANKÓ Imre 1963, 59, valamint: Agyagipari szaktanfolyam Szentesen, *Városok Lapja*, VI/36, 1911. szept. 9.

⁷⁸ Az agyagipari tanfolyam befejezéséhez, *Nagybányai Hírlap*, V/34, 1912. aug. 25.

⁷⁹ KRESZ Mária 1952, 28.

⁸⁰ CSUPOR István 2008; CSUPOR István – CSUPORNÉ ANGYAL Zsuzsa 1998; KRESZ Mária 1991; KLUSCH, Horst 1980.

⁸¹ KÓS Károly, Dr. 1974, 84, valamint KÓS Károly, Dr. 1976, 226.

⁸² Hazai agyag- és üvegyiparunk helyzetéről, *Magyar Üveg- és Agyagújság*, XII/264, 1912. jan. 15.

⁸³ Székely iparfejlesztés, *Székelység*, VIII/18, 1912. máj. 5.

⁸⁴ MVKILJK 1907/3, 99.

⁸⁵ Hazai agyag- és üvegyiparunk helyzetéről, *Magyar Üveg- és Agyagújság*, XI/21 (259), 1911. nov. 1.

1929-ben Kerezi Lajos egy rövid írásában foglalkozott a korondi fazekassággal. Ő úgy vélte, hogy: „A mázos edény készítésére történt áttérés anyagi előnye mellett sem minősíthető háziipari fejlődésnek, mert produktuma már több vevő vidék piacáról leszorult használhatatlansága miatt.”⁸⁶

A lesújtó vélemény ellenére, Korond fazekasai megtanulták a mázazási technikát és elindultak a dískerámia készítésének az útján. Termékeik néhány évtizedig követték a régi főzőfazekak formavilágát.

Korond esetében a holtpontról való kimozdulást újabb iparművészi tanfolyamok indították el. S bár termékeik technikai kivitelezésében továbbra is elég gyakran akadtak hiányosságok, az ipartanítói tevékenységnek köszönhetően Korond fazekasainak nem kellett abbahagyniuk a kézműves fazekasságot.

A 20. század elején tartott magyarországi tanfolyamokról szóló egyik fontos tanulmány arra a következtetésre juttat, hogy a tanítók a fazekasok által használt, főként helyi nyersanyagok, mázak, angóbok tökéletesítését végezték el, nem volt jellemző ezeknek a teljes, radikális átcserelése.⁸⁷ Katona Imre szerint kiemelt cél volt a kevésbé mérges ólmos mázak elkészítésének az oktatása, ezért az oktatási folyamat jótékony hatással volt a fazekasok és a vásárló közönség egészségére egyaránt.⁸⁸

b. Az ecsetes festés elterjesztése

Györffy István jeles néprajzkutató egyik híres írásában már 1934-ben megfogalmazta a kritikát a fazekas ipartanítók tevékenységét illetően: „A díszítőművészetek közül utolsó helyen említtem a népi kerámiát. Ezt a múlt század (vagyis 19. század – szerk. megj.) 90-es éveiben maga a kereskedelmi minisztérium tette tönkre, amikor vándor <tanárokat> küldött ki a vidékre, akik új formákat, motívumokat, színeket és festésmódokat honosítottak meg a fazekasok közt. A szarajevói kincstári fémipariskolában gyártott bosnyák rézvázákat vették edénymintának, erre a Huszka-féle magyar szücszímzés-mintákat festették fel dísznek. Megtanították a fazekasokat új színeket keverni, s a festéket a szaporátlan írőka (csorgató) helyett a széles foltokkal dolgozó ecsettel kenték fel. A néphagyomány értékét nem ismerő <tanárok> tudatlansága így csaknem mindenütt tönkretette a hagyományos kerámiai művészetet. (...) A festékeverést meg az ecsettel való festést ma már minden fazekas űzi. A széles ecsettel persze nem lehet a régi csorgatott ornamenseket kihozni, ezért aztán mindenütt áttértek a természetes virágornamentikára.”⁸⁹

Amennyiben Györffy észrevételeit az erdélyi kerámiára vonatkoztatjuk, mindenképpen meg kell említenünk, hogy Erdélyben az ecsetfestéses természetes virágornamentikának egyes elemei valóban a századfordulótól kezdtek terjedni. A székelyudvarhelyi agyagipari szakiskola egyik kiállítási képén felismerhető már egy olyan ecsetfestéses virágforma, amely voltaképpen az 1920-as évektől kezdett teret nyerni az erdélyi fazekakon, korsókon, és amely az 1940-es évekre valóban teljesen átalakítja a korábbi kerámia-kultúrát. Amennyiben megnézzük ennek a virágtípusnak az elterjedését, Zilahon is jól érzékelhető, hogy a jellegzetes, fehér alapon kék kontúros, barna, sárga vagy zöld színezésű stilizált virágornamentses szilágysági stílust teljesen háttérbe szorította a színes alapon vízszintes tagolású tarka, ecsetfestéses rózsamotívum és a kerek, sokszirmú virágábrázolás. Csaknem ugyanezek a motívumok terjedtek el az 1920-as évektől Désházán, majd Korondon, Magyarhermányban, ettől kezdődően a legtájékozottabb kerámiaszakértők számára is fejlődést okoz a különböző fazekasközpontok termékeinek elkülönítése.

Valószínű, hogy e természetes virágornamentika összefüggésbe hozható Erdélyben a nagyobb szövetkezeti műhelyek kialakulásával és működésével is, hisz ugyanezt a stílust termeli kis fáziseltolódással a tordai Tompa testvérek gyára is.

Az ungvári vagy éppen a székelyudvarhelyi agyagipari szakiskola fennmaradt termékein, valamint az iskolák kiállításairól fennmaradt fotókon részben ecsetfestéses ornamentika látható, de nem a tömegtermékeken látható virágornamensekkel.

Mivel az említett természetes virágornamentika a dél-romániai és a moldvai híresebb fazekasközpontokban is ugyanúgy felütötte a fejét, ugyanabban a periódusban, elképzelhető, hogy 1920 után a romániai népművészeti bolthálózat megrendelése is generálták ezt az egységes virágornamentikát, s egy fogyasztói virtuális tömegízlést elégtett ki e sematikus mintaállomány.

c. A papírsablonnal való díszítés

Pap János egyik tanulmányában utalt rá, hogy a papírsablonos angóbos felületdíszítésnek a gömöri fazekasságban előképei voltak, és ebből kiindulva, az ungvári agyagipari szakiskolában ennek az oktatására is kitértek, elsősorban a felvidéki agyagiparosokat próbálták erre a technikára visszatanítani.⁹⁰ A 19. század végi erdélyi fazekasságban hirtelen feltűnő „félholdas” díszítmény talán szintén ennek

⁸⁶ Merénylet? *Székely Közélet*, XII/30, 1929. júl. 28.

⁸⁷ ISTVÁN Erzsébet 1964, 107–110.

⁸⁸ KATONA Imre 1978, 235.

⁸⁹ GYÖRFFY István 1939, 105.

⁹⁰ PAP János 1888, 244.

az ipartanítói oktatási folyamatnak köszönheti az elterjedését. Bár pontos leírásaink nem maradtak fenn e díszítőmű kivitelezéséről, leginkább kartonsablonnal készíthették ezeket a mintákat. Ez a díszítőműtípus egyszerre, előzmények nélkül jelent meg a csíkdánfalvi, barcaújfalusi és magyarhermányi fazekasságban, és kissé később feltűnt a makfalvi keramikuskok termékein is.

d. Az idegen formavilág térnyerése

A 19. század végétől egyre nagyobb teret hódított az erdélyi fazekasságban az idegen formavilág. 1893-ban Jankó János a tordai fazekasságról szóló beszámolójában már kiemelte, hogy a klasszikus fazék-, korsó- és tálformák mellett már ekkor a fő formák közé tartozott a *római kancsó* és *római kanta*, és a díszítést már külön, fogadott „írónök” készítették, akik naponta átlag 40-50 darabot is megfestenek a különböző típusú edényekből.⁹¹ Pontosan nem ismert egyelőre, hogy az 1890-es években ipartanítói vagy ettől független hatásra tört be Torda fazekasságába ez az idegen elem, de a ránk maradt századfordulós tordai edénykultúrában már szép számmal látható ez a kerek fülű, idegen forma.

Györffy István a századforduló ipartanítói hatásaként egy másik edénytípus rohamos terjedésére hívta fel a figyelmet. A bosnyák fémváza – vagy más nevén a „zsiráf nyakú” edény a nehéz vasöntvények számára ideális forma volt. A kerek talpú, nyúlánk bosnyák váza a viszonylag öblös szájával és a domborműves díszítésműveivel a századforduló divatos edénytípusa volt, valószínűleg ezért népszerűsítették az ipariskolákban. Ugyanakkor ennek a formának a kerámia kultúrába való becsempészése technikai melléfogás volt: a kevésbé nehéz agyagedény a szűk kerek talp miatt instabillá vált, a földrengéses övezetekben könnyen feldőlt. Funkcionális hibái ellenére a bosnyák vázatípus feltűnt az ungvári agyagipari szakiskola készítményeit népszerűsítő egyik képen, és megjelent a székelyudvarhelyi agyagipari szakiskola egyik kiállítási standján is. Kedvenc formája volt Dés műfazekasának, Tóth Sándornak is.⁹² A divat hatására a zsiráfnyakú edény betört az erdélyi fazekas ipartársulatok formakincsébe. Egy marosvásárhelyi mesterremekként a Székely Nemzeti Múzeumba került tárgy jól példázza, hogy a 20. század elejére e vázatípus elindult a variálódás útján, és a szecessziós divat hatására olyan formavariánsai lettek, amelyek akár a mesterségben való felszabadulás feltételeivé is válhattak. Ez a tárgy már mind alakjában, mind dí-

szítményeiben teljesen eltért az erdélyi hagyománykörtől, és az iparművészeti ízlés térnyerésére figyelmeztet bennünket.

e. Az „orientalizálás” és a „magyaros” motívumok terjesztése

Az agyagipari szaktanítási periódus különböző díszítőművészeti áramlatok hatása alatt állt. Az 1851-es londoni világkiállításon tűntek fel először azok a brit gyarmatokról, valamint perzsa műhelyekből származó iparművészeti tárgyak, amelyek hamarosan az egész Európa területén divatosá tették a keleti motívumokat. A 19. században az európai kerámiaművészetet az izniki edények színes virágornamensei vonták a hatásuk alá, ez a stílus a pécsi Zsolnay-műhely sikereihez is hozzájárult. A Zsolnay-műhely indirekt módon hatott leginkább a kor iparosaira: a legtöbb fazekas sóvárogyva figyelte azokat a formákat és motívumokat, melyeket nyugati kereskedők szállítottak a világ minden tájára. Ezek mellett direkt hatásra is lehet gyanakodni: Zsolnay Vilmos szívesen csábította be Pécsre a vidéki fazekasokat, hogy gyárának formavilágát a naiv, magyaros formákkal és motívumokkal is frissítse. Az erdélyi központok és a pécsi műhely közötti legfontosabb közvetítő személy bizonyára Mattyasovszky Jakab geológus (Zsolnay veje) lehetett, aki újabb agyaglelőhelyek feltérképezése céljából maga is végigjárta az erdélyi fazekasfalvakat, és népi cserépedények gyűjtésével kedveskedett a Zsolnay-gyár tervezőjeként tevékenykedő feleségének.⁹³

A századvéget a magyar ornamentika tudatosításának, a „nemzeti formanyelv” kialakításának a periódusaként is számon tartjuk. Az 1880-as évektől Huszka József ornamentikakutatásai az ipartanítókra is hatottak, a székelyudvarhelyi Kő- és Agyagipari Szakiskolában például a Huszka-, Vidéky- és Várdai-féle mintalapok és fali táblák alapján tanították a növendékeknek a díszítő rajzot.⁹⁴

Következtetések

A tanulmányunk által bemutatott folyamatok végeredményben a népművészet összes ágazatát érintették, ugyanúgy felismerhetőek a szöttek- és hímzéskultúrában, a faragóművészetben is. Hobsbawm az 1870 és 1914 közötti periódust a tömeges hagyománytermelés periódusának tekinti, szerinte az ekkor kitalált hagyományoknak a háttérben elsősorban politikai célok rejtőztek.⁹⁵ Bár Hobsbawm elsősorban a nemzeti mítoszteremtés vizsgálata alap-

⁹¹ JANKÓ János 1893, 144–145.

⁹² BÓNIS Johanna 2003, IX. tábla, 47–50. katalógusszám.

⁹³ KOVÁCS Orsolya 1995, 183–185.

⁹⁴ SCHEFFLER Nándor 1895, 26.

⁹⁵ HOBSBAWM, Eric 1987, 127–128.

ján vonta le ezeket a következtetéseket, észrevételei az erdélyi kerámiakultúrát ért változásokra is alkalmazhatók. A kerámiakultúrában kialakult tömeges hagyománytermelés szintén politikai origójú volt: az iparpolitikusok gazdaságfejlesztő elképzeléseiből indultak ki.

A terepen tevékenykedő iparoktató elit megteremtette a „műfazekas” típusát, aki már merészebben használta fel a hagyományos keretet a saját alkotói tevékenysége kiteljesítésére. Az 1885-ös budapesti országos kiállításon feltűnő Tóth Sándor dési fazekas, vagy a Csíkcsatószezen majolikagyártással kísérletező Ruzs Mihály keramikus ehhez a típushoz sorolható, mindkét fazekas tevékenysége már a hagyományos népi kultúrától eltérő, új tárgykultúra megteremtése felé irányult.

Az erdélyi mozgalom kudarca talán azzal magyarázható, hogy kissé elhibázott volt a kiindulópont: a gyári tömegtermeléssel szembehelyezkedő és a kézművességet propagáló alternatíva talán sikeressé válhatott volna, ha nem a kézműves tömegtermelés megvalósítása lett volna az elérendő cél. A olcsó, kézműves tömegterméket viszont semmiképpen nem lehetett kifizetődővé tenni.

A kerámiaművészetet érintő, felülről diktált, irányított mozgalom didaktikai eszközökkel próbálta befolyásolni az erdélyi falvak és városok agyagművességét. A módszerek háttérében egyértelmű segítő szándék húzódott meg, és sok esetben érzékelhető, hogy a hatás kölcsönös volt. A századvég egyik kiemelkedő kerámia-szakértője, Wartha Vince ezt a következőképpen foglalta össze: „Szinte fáj az em-

ber szíve, mikor a különféle kiállításokon látott tárgyak után elképzeli, mennyire kínlódott az a szegény magyar gelencsér, hogy valamiképpen kihozza a cifra alakú vázát, ez pedig minden erőlködése mellett is inkább hasonlít bögréhez, mint etruszk vázához. Másrészt sokszor nevetve néztem, hogyan kínlódik a modern majolikagyár ügyes korongozója, hogy kihozza a székely bokály karcsú alakját, de mindhiába, azt az egyszerű szép alakot, amelyet a székely fazekas könnyűséggel készített, ki nem hozta a furfangos majolikás.”⁹⁶

A mozgalom, minden fonákja ellenére, mégsem tekinthető teljes kudarcnak: számos fazekasközpontban hozzájárult a mázazási, égetési technikák fejlesztéséhez, és a közös kerámiaműhelyek, nyersanyagbeszerző központok létrehozásához.

Valószínű, hogy a világháború kitörése és az impériumváltás lehetett a valós oka annak, hogy az agyagipari tanfolyamok 1918 után csaknem teljesen megszűntek.

Összességében kiemelhető, hogy a mozgalom elsősorban a belső-erdélyi – főként magyar vonatkozású – fazekasközpontokat érintette, és csaknem teljesen mellőzte a szász vagy román központok fejlesztését.

Bár az ipartanítói munka nem hozott jelentős esztétikai fejlődést a kerámiaközpontok számára, az mindenképpen érdekes tény, hogy a tanfolyamok által érintett helységekből hosszasan fennmaradt a fazekasság, mint azokon a településeken, ahol semmilyen fejlesztési kísérlet nem történt.

Szöcsné Gazda Enikő – Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, Kós Károly u. 10., RO-520055; gazdaeniko@gmail.com

Levéltári források

Budapest Fővárosi Levéltár (BFL)
– *A Fővárosi Községi Iparrajziskola Ügyviteli Iratai, 1877–1889*

Irodalom

- IPAROKTATÁS 1901 = *Az iparoktatás az 1899–1901. években*, Kereskedelemügyi Minisztérium, Budapest, 1901.
 IPAROKTATÁS 1909 = *Az iparoktatás az 1906–1908. években*, Kereskedelemügyi Minisztérium, Budapest, 1909.
 MVKIKJ 1893 = *A Marosvásárhelyi Kereskedelmi és Iparkamara jelentése kerületének közgazdasági viszonyairól az 1892-ik évben*, Marosvásárhely, 1893.
 MVKILJK 1907/3 = *Marosvásárhelyi Kereskedelmi és Iparkamara 1907. július 9-i ülésének jegyzőkönyve*, Marosvásárhely, 1907.
 PNL XII 1896 = *A Pallas Nagy Lexikona*, XII, Budapest, 1896.
 RNL I 1911 = *Révai Nagy Lexikona*, I, Budapest, 1911.

*

⁹⁶ WARTHA Vince, Dr. 1892, 111–112.

- BÓNIS Johanna
2003 *A székelyföldi iparmúzeum*, Mentor Kiadó, Marosvásárhely.
- BUNTA Magda – GYULAI Pál
1971 *Batiz. Monografia manufacturii de faianță fină*, Muzeul de Istorie, Cluj-Napoca.
- CSUPOR István
2008 *Erdély népi kerámiaművészete*, Kieselbach–Novella Kiadó, Budapest.
- CSUPOR István – CSUPORNÉ ANGYAL Zsuzsa
1998 *Fazekaskönyv*, Planétás Kiadó, Budapest.
- DANKÓ Imre
1963 *A gyulai fazekasság*, Erkel Ferenc Múzeum, Gyula.
- GRÓH István
1899 A gömörmegyei népies agyagművesség, *Magyar Iparművészet*, 2. évf., 6. szám, 256–262.
1901 Ungvár és Sárospatak fazekassága, *Magyar Iparművészet*, 4. évf. 5. szám, 221–225.
1907 *Magyar díszítő művészet*, I–II, Jókai Könyvnyomda, Budapest.
- GYÖRFFY István
1939 Az új magyar művelődés alapja, *Hitel*, 1939/2, 97–121.
- HARGITA Nándor
1906 *A székelyudvarhelyi M. Kir. Állami Kő- és Agyagipari Szakiskola és a vele kapcsolatos tanfolyamok XI-ik értesítője az 1905–1906-iki XIII. iskolai évről*, Becsek D. fia Könyvnyomdája, Székelyudvarhely.
- HOBSBAWM, Eric
1987 Tömeges hagyomány-termelés: Európa 1870–1914, in: Hofer Tamás – Niedermüller Péter (szerk.): *Hagyomány és hagyományalkotás*, MTA Néprajzi Kutatócsoportja, Budapest.
- ISTVÁN Erzsébet
1964 Sárközi népi cserépedények, *Néprajzi Értesítő*, 46. évf., 91–137.
1995 Keleti örökség, népművészet, historizmus: Zsolnay Vilmos és Badár Balázs kísérletei, *Néprajzi Értesítő*, 78. évf., 191–208.
- JANKÓ János
1893 *Torda. Aranyosszék és Torockó magyar (székely) népe*, Budapest.
- JEKELFALUSSY József
1892 *Magyarország iparosainak és kereskedőinek cím- és lakjegyzéke*, Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság, Budapest.
- KALECSINSZKY, Alexander von
1906 *Die untersuchten Tone der Länder der Ungarischen Krone*, Franklin Verein, Budapest.
- KATONA Imre
1978 *A magyar kerámia és porcelán*, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest.
- KLUSCH, Horst
1980 *Siebenbürgische Töpferkunst*, Kriterion Verlag, Bukarest.
- KÓS Károly, Dr.
1974 Agyagmunka, in: Dr. Kós Károly – Szentimrei Judit – Dr. Nagy Jenő: *Szilágysági magyar népművészet*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 58–103.
1976 Csíki fazekasfalvak és fazekasságuk, in: Uő: *Tájak, falvak, hagyományok*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 218–276.
1979 Járai parasztfazekasság, in: Uő: *Eszköz, munka, néphagyomány*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 309–331.
- KOVÁCS Orsolya
1995 Orientalizálás Zsolnay Júlia és Teréz tervezőmunkájában, *Néprajzi Értesítő*, 77. évf., 183–189.
- KÖZÁLLAPOTOK
1902 *A M. Kir. Kormány 1901. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv*, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest.
- KRESZ Mária
1952 Népi díszítőművészetünk fejlődésének útjai, *Ethnographia*, 63. évf., 10–43.
1991 *Magyar fazekasművészet*, Corvina–Forum, Novi-Sad.
- KÖVÉR György
2006 Magyarország társadalomtörténete a reformkortól az első világháborúig, in: Gyáni Gábor – Kövér György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*, Osiris, Budapest.
- MATTYASOVSKY Jakab, Mátyásfalvi – PETRIK Lajos
1885 *Az agyag-, üveg-, cement- és ásványfesték iparnak szolgáló magyarországi nyers anyagok részletes katalógusa*, A Magyar Kir. Földtani Intézet kiadványa, Franklin Társulat, Budapest.
- NAGY Loránd Zsigmond
2003 „Kicsi csupor, nagy a füle...” Fazekasság Désházán, *Művelődés*, LVI/4, 21–23.
- ÖRLEY János
1902 Agyagipar, in: Buday Barna (szerk.): *Székely kongresszus*, Pátria Nyomda, Budapest.
- PAP János
1888 A magyar fazekas ipar, *Művészi Ipar*, 225–246.
1906 *Az agyagipar technológiája (Iparosok Olvasótára, XII/1–2)*, Lampel R. Könyvkereskedése, Budapest.
- RÓTH Edit
é. n. *Százéves az Állami Kő- és Agyagipari Szakiskola. Fejezetek Székelyudvarhely ipari szakoktatásának múltjából*, Infopress Rt., Székelyudvarhely.

SCHEFFLER Nándor (szerk.):

- 1895 *A székelyudvarhelyi állami Kő- és Agyagipari Szakiskola Értesítője az 1894–95. tanévről*, Betegh Pál Könyvnyomdája, Székelyudvarhely.
1897 *A székelyudvarhelyi állami Kő- és Agyagipari Szakiskola Értesítője az 1896–97. tanévről*, Betegh Pál Könyvnyomdája, Székelyudvarhely.
1898 *A székelyudvarhelyi állami Kő- és Agyagipari Szakiskola Értesítője az 1898. tanévről*, Betegh Pál Könyvnyomdája, Székelyudvarhely.

SCHMIDT József

- 1897 A kiállítás szervezete és berendezése, in: Matlekovits Sándor (szerk.): *Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor és az 1896. évi ezredéves kiállítás eredménye*, III, Budapest.

SEBŐK Ignác

- 1895 Az agyag tűzállóságának meghatározása, in: Scheffler Nándor (szerk.) 1895, 3–7.

SIPOS József, Dr.

- 2009 A szilágysági fazekasság, in: Bálint István János (szerk.): *Örök Szilággy*, Magánkiadás, Budapest, 991–1046.

SZENTERZSÉBETI SZAKÁTS Péter

- 1901 *A székelyföldi ipar fejlesztése ügyében dr. Hegedűs Sándor keresk. M. Kir. miniszter úr önagyméltósága elé terjesztett javaslatai a Marosvásárhelyi Kereskedelmi és Iparkamarának*, Kereskedelmi és Iparkamara – Adi Árpád Könyvnyomdája, Marosvásárhely.

SZÖCSNÉ GAZDA Enikő

- 2016 A bodoki agyagművesség, in: Csáki Árpád – Kinda István – Nagy Balázs – Tóth Szabolcs Barnabás (szerk.): *Bodok*, Háromszék Vármegye Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 153–175.
2019 A kerámiakészítés technikátörténeti vázlata, in: Márton László (szerk.): *Fejezetek Székelyföld technikátörténetéből*, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 11–58.

TELCEAN, Ecaterina

- 1994 Însenme și embleme de breaslă din Bistrița (sec. XVII-XIX.), *Revista Bistriței*, VIII, 97–107.

VIG Albert

- 1932 *Magyarország iparoktatásának története az utolsó száz évben*, Magyar Tudományos Akadémia – Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest.

WARTHA Vince

- 1892 *Az agyagipar technológiája*, K. M. Természettudományi Társulat kiadása, Budapest.

***

Budapesti Hírlap – 1884 (IV.), 1901 (XXI.)

Felsőbányai Hírlap – 1908 (XIII.), 1910 (XV.)

Fővárosi Lapok – 1884

Honi Ipar – 1902 (III.)

Iparügyek – 1893 (VII.)

Kolozsvár – 1890 (IV.), 1892 (VI.)

Magyar Ipar – 1884 (V.), 1891 (XII.), 1898 (XIX.)

Magyar Polgár – 1884 (XVIII.)

Magyar Üveg- és Agyagújság – 1906 (VI.), 1910 (X.), 1911 (XI.), 1912 (XII.), 1913 (XIII.)

Művezetők Lapja – 1903 (VI.)

Nagybányai Hírlap – 1912 (V.)

Nemere – 1879 (IX.)

Pesti Hírlap – 1894 (XVI.)

Politikai Újdonságok – 1880 (XXVI.)

Székely Közélet – 1929 (XII.)

Székely Nemzet – 1885 (III.), 1893 (XI.), 1894 (XII.), 1895 (XIII.)

Székelység – 1912 (VIII.)

Városok Lapja – 1911 (VI.)

Vasárnapi Újság – 1891 (XXXVIII.)

**Instructori de industrie locală pe teren – metamorfoza olăritului maghiar transilvănean
în perioada dualistă**
(Rezumat)

În perioada dualistă din Imperiul Habsburgic, evoluția culturii ceramicii transilvănene este inseparabilă de politicile centrale de dezvoltare economică națională. Elita instructoare de industrie locală încerca în parte să formeze o cultură materială nouă, diferită de cultura populară tradițională. Pentru atelierele locale însă, vizavi de producția industrială, o astfel de alternativă nu avea șanse de izbândă, manufactura nefiind rentabilă la nivelul producției în masă. Mișcarea a încercat să influențeze cu mijloace didactice arta olăritului din satele și orașele Transilvaniei. Intențiile protagoniștilor au fost unechivoc pozitive și, de multe ori, influența dintre instructori și realitatea din teren au fost reciproce. Nu este vorba de un eșec total: mișcarea a contribuit în numeroase centre de olărit la dezvoltarea tehnicilor și a infrastructurii de aprovizionare cu materie primă, etc. De menționat, în localitățile unde instructorii și-au desfășurat activitatea, arta olăritului a rămas vie mai mult timp, decât în alte părți unde nu s-a încercat nicio dezvoltare asemănătoare.

**Industry Instructors on the Field – The Late 19th – Early 20th Century
Metamorphosis of the Hungarian Ceramic Industry in Transylvania**
(Abstract)

During the decades preceding the First World War, giving professional aid to those perceived as “folk potters” through training programmes became a stated industrial policy objective of the Hungarian government. These efforts did not result in a clear success: the instructors managed to introduce technical and organizational innovations, but only at the cost of contaminating the traditional “folk” culture of those instructed. They failed to establish a statewide, modern artisanal network, since handcrafted pottery could not be mass-produced and without mass-production it was impossible to make the whole endeavour profitable. Nonetheless, pottery as a craft survived demonstrably longer wherever such attempts at developing the industry were made.

1. ábra Idegen formavilág az Ungvári Agyagipari Szakiskola edényein (*Magyar Iparművészet*, 1893)

2. ábra Máztatlan kanta, Korond, 19. század
(Székely Nemzeti Múzeum)

3. ábra Filep Dezső korondi fazekas munkája, amely
a Székelyudvarhelyi Kő- és Agyagipari Szakiskolában készült
(Székely Nemzeti Múzeum)

4. ábra Korondi mázas kifizék, 20. század (Szekely Nemzeti Múzeum)

5. ábra A Székelyudvarhelyi Kő- és Agyagipari Szakiskola munkái (részlet) (Szekely Nemzeti Múzeum, Fotótéka)

6. ábra A Székelyudvarhelyi Kő- és Agyagipari Szakiskola munkái (részlet) (Székely Nemzeti Múzeum, Fotótéka)

7. ábra Zilahi tányér, 20. század (Magángyűjtemény)

8. ábra Magyarhermányi (?) kislefű, 20. század (Székely Nemzeti Múzeum)

9. ábra Valószínűleg Désházán készült korsó, 20. század (Székely Nemzeti Múzeum)

10. ábra Idegen formavilágú kanta, Torda, 19. század vége (Hitel Múzeum, Leányfalu)

11. ábra Zsiráfnyakú edény, állítólag marosvásárhelyi mesterremek, 20. század eleje (Székely Nemzeti Múzeum)